

1. Рукоположени парохијски свештеници, хришћански учитељи и проносители црквених обичаја, у свакодневном мисијском раду суочавају се са различитим испољавањима православне религиозности грађана Србије: од истинске учрковљености верујуће пастве до парадног испуњавања од хришћанског садржаја испражњених форми. Стога се, у раду „Вера и/или култура? Традиционални верници као пастирски проблем и изазов“, Зоран Крстић подухватио разматрања појма традиционалног верника унутар Српске православне цркве, најпре с аспекта могућих унутрашњих категоризација, а затим и у односу на црквене вернике.

Традиционални верници су они који, према аутору, исказују ступњевиту религиозност, најчешће лишену црквености, па тако и есхатолошког усмерења, укореењени у духовности заснованој на деветнаестовековним постулатима. Одустајући од светотајинског живота, изнова се приближавају „стању природног многобоштва, вери у формулу и обред сам по себи и ритуализму“ (стр. 155). Црквени верници, пак, поштују унутрашњу логику црквеног живота са својим спољашњим манифестацијама, попут евхаристијског сабрања и редовним причешћивањем. Њихово живљење вере мањинско је у односу на традиционалне вернике у савремености.

Подупирући се емпиријским показатељима неколико димензија црквености – религијска и конфесионална самодекларисаност, религијска пракса и редовно причешћивање – из истраживања *Религиозност грађана Србије и њихов став према процесу европских интеграција*, које су током 2010. године спровели Хришћански културни центар и Фондација Конрад Аденауер на репрезентативном узорку од 1500 испитаника, Крстић се упушта у теолошко разумевање верности и неверности.

Прво, шта казују резултати истраживања? Признаје православну конфесионалну идентификацију 78,3%, себе сматра религиозним 76,8%, али у постојање Бога верује 63,3% испитаника. Уверених верника, који прихватају све што њихова вера учи је 27,2, религиозних који не прихватају све чему их вера подучава је 17,1, а традиционалних верника – 36,9%. Праг црквеног храма, једном или више пута недељно, прелази 12,8% (једном или два пута месечно то учини 16,2% – у укупном збиру 29%), а литургији редовно или скоро редовно присуствује 17,1% испитаника, дакле нешто више од половине оних који уопште посећују цркву (традиционалиста је у том збиру 40,9%, а номиналних хришћана 42%). Причешћује се 36,7%, док то не чини 40% анкетираних.

Учествовање верних, према важним еклисиолошким критеријумима, у укупном збиру изјашњавања ближи се једној петини, иако објективни показатељи с терена о религијској пракси нису ни приближни декларативним изјавама. Управо пораст ове категорије верника, дакле истинских верника чији је избор заснован на добровољности, а не на принуди, може, према ауторовом мишљењу, разрешити неодумице око ревитализације религије и религиозности у Србији. Њихово бројчано увећање у будућности превладаваће праксу неживотворног хришћанства, уроњеног у испразно практиковање обичаја и фолклора, речју, у сећање на прошлост, на коју су присиљени у великој мери садашњи православни пастири у парохијском деловању. Таква очекивања опредељују аутора и на следећи закључак: „У условима оваквог развоја модерности која прелази у посмодерност чини се да је све мање простора за традиционалне вернике и они ће се, вероватно, кретати или ка номиналним верницима или ка вернима (стр. 159)“.

Очигледно да питање традиционалних верника остаје „проблем и изазов за пастирску делатност“ (стр. 159) генерално унутар хришћанства, па и православног. Чини ми се, међутим, проблематичним повезивање перспективе узрастање „верника по уверењу“ из корпуса традиционалних српских верника са матрицом актуелног хришћанског веровања у Европи. Поступно слабљење породице и парохије, негдашњих стубова колективне свести локалне заједнице, јесте произвело различите типове духовности, различите одговоре на изворну религијску поруку и тачно је да „индивидуални, слободни избор све више односи превагу над традиционалним елементима припадања“ (стр. 11). Али, превладавање *веровања без припадања*, како је то славно формулисала Грејс Дејви, не означава тренд приближавања црквеној побожности пост-традиционалних друштава. Напротив, рођења, смрт и свадбе једине су ситуације које проведу данас већину становника кроз врата цркве; они се радије препуштају самозамисљеној концепцији хришћанства, но што се одлучују да се истински посвете цркви и „животу према Писму“. Јер, вера „кошта“ времена, припадања и одрицања, а то увелико превазилази површну идентификацију и тзв. *неодређено хришћанство* човека садашњице.

Цркве и друге религијске заједнице и институције губе свој утицај у смислу традиционалног и институционалног испољавања религиозности. Религије постају приватна ствар појединца, људи губе поверење у цркве као институције (једним делом и њиховом кривицом: кокетирање с дневном политиком, нереалне црквене тарифе, кичерски парохијски домови, поседовање скупоцених аутомобила без плаћања државних намета), без да се лишавају сопствених религијских уверења. Ерго, тек површна „веза с хришћанством“ много је удобнија варијанта која оставља могућност усамљеног трагалаштва, за разлику од исказивања верности заједници целокупним укључивањем у њен унутрашњи живот. Зато ми се чини да ће још дуго опстајати раскорак између изјашњавања о припадности одређеној вероисповести и пада верске праксе и посећивања цркава, оличен у опстајању традиционалних верника. „Верски активна“ мањина наставиће с постојањем наспрам „верски пасивне“ већине.

2. О повезаности између незаинтересованости коју показује свештенство Српске православне цркве за деловање међу Ромима и успеха који постижу неопротестантске деноминације у мисијском раду међу њима у југоисточној Србији, пишу Драгољуб Ђорђевић и Драган Тодоровић у раду „Православни попови и Роми протестанти (Нешто емпирије с југа Србије)“.

Резервисаност и неповерење одређивали су у прошлости понашање официјелних религијских структура и црквених великодостојника иних провенијенција према Ромима као верницима. Такав је став био пресудан у прихватању верског портрета Рома и од остатка пастве. Православне цркве и Исламска верска заједница нису никада оформиле посебна тела за мисионарење међу Ромима, а локално свештенство држало се подаље од ромских гета, у којима су се одвијале свакодневне активности. Поводећи се за исказаном небригом, вероисповедна браћа са зазором их је поглеђивала на молитвама у храмовима или свечарским поворкама, а нису изостајали ни изливи религијске нетрпељивости.

О томе недвосмислено сведоче и одговори Рома, сада декларисаних припадника Хришћанске адвентистичке цркве, Хришћанске баптистичке цркве, Еванђеоске пентекосталне цркве и Јеховиних сведока са југа Србије, на питање о томе како оцењују понашање православних свештеника у задовољавању њихових верских потреба у прошлости.

Поповска нога није прекорачила ромски праг најчешће никад: недолазак је пратио подсмех у вези са ромском религиозношћу („ви сте појели своју цркву од сира“) или потпуна игноранција становника махала. А као изговор за заобилажење служило је њихово пређашње исламско порекло, чак и када се знало за постојање хришћанских домова.

У оним случајевима када су попови одговарали на упућене позиве, активности су се завршавале на устаљеним церемонијалним радњама: пресекао би се славски колач, осветила водицу, обавило крштење, прозборио по који библијски стих и тако завршавала кратка посета. А и до ње би долазило једино у ситуацијама када би уследило извесно новчано давање; једноставно, убоги домови нису нотирани у бележнице. Изостајала је, како је лепо приметио један од саговорника, благост божанске поуке: „Некако изрази његови нису ми се свиђали, значи, да буде онако смиренијег духа, да буде поучљивог духа, милостивог духа, љубазнијег духа, није ми деловао овако...“. О разговорима посвећеним богоугодном понашању и упућивању на библијске цитате да и не говоримо.

Да примедбе Рома протестаната нису неутемељено претеривање, те да су расуђивања нерома, како обичних људи, тако и религијских угледника, оптерећена стереотипним представама о ромском народу, закључује се из одговора високих служитеља Лесковца, Прокупља и Врања.

1. Религиозна свест Рома коктел је сачињен од сујеверја, елемената паганских култова и прапостојбинских сећања, међу њима није могуће развити комплетан спектар религијских идеја, осећања, веровања и праксе, кратковидо се закључује да се међу њима не могу наћи „добри верници“.

Површним приступом превиђало се да се ради о специфичном ромском доживљају и испољавању верских осећања. Инстинкти опстанка из вековних сељакања, услед дискриминације, сегрегације и насртаја на голи живот, налагали су им да се при сваком сусрету са новим духовним традицијама тихо прилагоде, мудро подупирући искуство старине милошћу Исуса и Мухамеда. Следила је прерада и обогаћивање усвојеног особеним обележјима и наставак њиховог практиковања, али без нужног склада са крутим канонским налозима. На “запрепашћење” правоверних са обеју страна, Роми православци славили су славу и крстили децу, али сахрањивали у присуству хоџа, а Роми муслимани молили се Алаху, обрезивали мушко потомство, али светковали свеце зарад породичног здравља и ходочастили у православне и католичке манастире. Поред свега, једни су друге даривали о Божићу и Курбан-бајраму и песмом и игром прослављали Василицу и Ђурђевдан. Татомир је Вукановић ову јединствену религијску комбинаторику назвао конкретним именом – „љараманство“.

2. Опстају предрасуде о алкавим женама, пијаним мушкарцима и мусавој деци, неуредном махалском животу у уским сокацима са начичканим кућерцима, речју, контемплирању у традиционалистичком „бити, а не имати“. Опстанак од данас до сутра у немаштини и самосажалењу, уз пружену руку за милостињу, без тежње за дугорочним планирањем и овоземањем искупљењем сопственим снагама, нису прихваћени начини служења и приближавања божјем ауторитету. Заборављају, притом, верски прваци да у борби за пуко преживљавање и обезбеђивање елементарних услова егзистенције и свакидашњој латентној и манифестној дискриминацији у свим животним областима, маргинализовани Роми најмање времена и подстицаја имају за подмиривањем духовних потреба и изграђивањем замишљене „зграде

духовности“. Жеље и воље не недостаје, али она није адекватно нити препозната, нити подржана.

3. Свест о томе, међутим, постоји код свештенства на локалном нивоу. Речи Лазара Бараћа, проте у цркви Светог Великомученика Прокопија у Прокупљу, говоре више од било којих аргумената:

„Они који јесу верни, они врло поштују свештеника. Чак мислим да много лакше прихвате нешто што им говорим, него кад кажем неком свом парохијану Србину. И воле стално да испитују, дал' ваља ово, дал' ваља оно. И испитују због снова, сањају нешто, па дођу да пољубе икону, па где је тај и тај светац, где је та и та икона. Има ту сигурно неке логике, Бог им је сигурно дао душу која вапије за Богом, е сад, што ми не унемо да им приђемо, што не унемо да мисионаримо, то је наш проблем. И нико до сад није упутио неки апел одозго да одемо у њихове домове. И ми не одлазимо често у њихове домове...

Мисионарство, ту смо затајили. Људе који живе ту око нас, који треба да нам буду браћа, ми их занемарујемо. Ми данас шаљемо мисионаре по црначким земљама доле, а људе који живе ту поред нас не видимо. Нисмо пружили руку, нисмо рекли „ви сте браћа наша“, јер Христос није умро на крсту само због поп Лазе, него и због тог Рома што је некрштен.“

Тачно је да владика Иринеј Бачки у Новом Саду служи понекад литургију на ромском. Јесте почивши Трифун Димић, некадашњи председник Матице ромске у Југославији, на сопствену иницијативу превео на ромски језик *Нови завет, Службеник, Требник и Часословац*, свештене књиге којима се произноси богослужење на ромском језику у оквиру Српске православне цркве. И јесте октобра прошле година у Новом Саду у цркви Три јерарха (Алмашка црква) служена литургија Св. Јована Златоустог, композитора Зорана Мулића, на ромском језику, а у извођењу светски познатог хора „Глинка“.

Али је изостао систематичан милосрдно-мисијски рад на локалном нивоу, у складу са хришћанским солидаризмом и основама светопредањске „социјалне теологије“. Није пристигла порука из црквеног врха многобројним парохијама да посвете пажњу ромским мукама, да им се нађу у горким и опорим животним тренуцима, ако им већ не могу конкретно помоћи, да послушају усамљеног, старог, болесног и несрећног, речју, „изгубљене овчице“ и уделе реч утехе и охрабрења. Да подрже и опреме ромску децу за одлазак у школу, покрену вртиће и допунски рад са школским узрастом. Да подуче верне Србе да се с хришћанском пажњом односе према првим комшијама и прихвате их у „мало стадо“ Христових следбеника. Изгледа да су Српској православној цркви друге теме актуелније, а изгледа и да је мало руку на терену.

3. А баш о духовном пастирству данас у Српској православној цркви пише Давид Перовић у истоименом раду. Стотину духовних поука и мисли почившег српског Патријарха, усмерених на пробудење хришћанске савести, одишу човекољубљем и бригом за спасењем свих људи, покатак у суштој супротности са збивањима у парохијском деловању. Речи саме говоре, издвајам тек неколико:

15. К близини Божијој треба ићи мислима, речима и делима.

23. Христов човек је у свему пристојан, а јуродиви је нешто друго: он се бори са сујетом. Пројављивати се као скроман, истински скроман, међу оне што су захваћени духом овога света, е да би и они мало спустили дурбин.

25. Хришћанин је онај ко активно живи јеванђелски, и тиме проповеда хришћанство.

35. Ближњи мој је Христос мој, и сваки ближњи човек јесте Христос. Ако ја не волим ближњег, не волим ни Христа, јер ближњи је опет, Христос.

59. Били ми строги у опхођењу, били попустљиви, оба начина су крајности. Средина је мера.

83. Зашто треба ценити роман Виктора Игоа, Јадници? У њему има толико заједничкога што нам омогућује да схватимо друге народе и људе. Човек је блискији са другима када схвати друге и други њега.

84. Наше је да разговарамо са свима, јер то себи можемо приуштити, будући да имамо истину: Богочовека Христа који је пут и истина и живот. Дакле, морамо разговарати са свима онима који нису у истини, а ми им желимо спасење. И док се њима може догодити да изгубе спасење, нама се може догодити само то да доживимо грдњу.

4. Зорица Кубурић својим текстом приказује Православно архијерејско намесништво у Крушевцу од 2000. до 2010. године, са посебним освртом на Дворанску парохију. Комбинујући прикупљену архивску грађу, посету верским храмовима и разговоре са црквеним старешинама и посленицима, ауторка остварује аутентично сведочанство о верском животу у једном делу, онедавно, самосталне Епархије крушевачке. Основни налаз, проистекао из обимног увида, јесте да је на делу ревитализација религиозности у овом делу Србије, праћена изадшним материјалним улагањима у православне објекте, прилежним обредним понашањем, али и појачаним теолошким утемељењем религијског идентитета верника у Крушевачком намесништву.

5. Марија Кубурић-Боровић бави се истраживањем домета црквене и духовне музике у православном традицији, и то на два начина: 1. резимирајући налазе рецентне домаће литературе о једногласном и хорском појању литургијских текстова у оквиру богослужбеног циклуса, и *духовној* музици изван богослужења, која се служи црквеним садржајем као инспирацијом, али прилагођава јавном концертном извођењу и 2. водећи разговоре са православним угледницима о дOMETИМА црквене и духовне музике и изазовима пред којима се нашла током неколико деценија секуларизацијске праксе у друштвеном животу у Србији. Изгледа да музичка уметност у Српској православној цркви, укорењена у непромењивим канонским обредним правилима, није дозволила да је прожме талас подруштвљавања и тако јој помете вековну препознатљивост у појању упечатљивих људских гласова свештенства из црквених редова.

Мр Драган Годоровић, Филозофски факултет, Ниш